

■ **Fatih Orum**, *Tasdik Tebyin ve Nesih*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 1437/2016, 374 s.

Değerlendiren: Hamdiye ORHAN*

İslam dininin ilahi kitabı olan Kur'an-ı Kerim –diğer dinlerin aksine- ortaya çıktığı ilk gündən beri hiçbir değişime uğramadan bize kadar ulaşmış yegane ilahi kitaptır. Dinin asıl kaynağı olan Kur'an-ı Kerimin nasıl anlaşılması gerektiğı yıllar boyu zihinleri meşgul eden önemli bir soru olmuştur. Bunun yanında Peygamber Efendimizin Kur'an-ı Kerimin anlaşılmasındaki rolü de –özellikle son zamanlar- da- soru olarak gündemdeki yerini korumuştur. Fatih Orum'un yazdığı "Tasdik, Tebyin ve Nesih" adlı eser de bu soruları cevaplamak amacıyla kaleme alınmıştır.

Eser, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kur'an'ın iniş sürecinde Mekke ve civarına genel bir bakış sunulduktan sonra diğer üç bölümde eserin ismi olan kavramlar sırasıyla incelenmiştir. Her bölümden sonra "Özetle..." başlığı altında bölümün maddeler halinde özetlenmiş olması, okuyucunun konuyu daha iyi anlaması ve zihninde yerleştirmesine kolaylık sağlamaktadır. Eserin ana başlıkları kendi içinde giriş-gelişme-sonuç sistemiyle ilerlerken aynı düzen konu başlıkları içerisinde de görülmektedir. Bu eserin sistematik bir şekilde yazıldığını göstermektedir. Yazar kullandığı her kavramın lügat manasını verdikten sonra kavramların geçtiğı tüm ayetleri sıralamıştır. Bundan dolayı eserde çok fazla ayet geçmektedir. Ancak birkaç ayette karşılaştırmak amaçlı verdiği mealleri saymazsak tek bir meal üzerinden gitmiştir. Eserde tek bir meal kullanılmış olması, eseri objektifliği yönünden olumsuz etkilemiştir.

Yazar önsözde, eseri hocası Abdülaziz Bayındır'ın isteğı üzerine yazdığını ve -aynı yazara ait olduğunu bildiğimiz- "Kur'an'ı Anlama Usûlü" isimli eserde geçen kavramların detaylandırılmasından ibaret olduğunu belirtmiştir.(syf. 10)

Yazar giriş bölümünde özellikle "öncesi olmayan din algısı" üzerinde durmaktadır. Peygamber'in dindeki rolünün artırılmasının, öncesi olmayan din algısından kaynaklandığını söyleyerek bunun bir hata olduğunu ve aslında bütün şeriatların arasında bütünlük olduğunu savunmaktadır. Fıkıh usulündeki şer'u men kablenayı bu bağlamda ele almaktadır. Bu görüşünü temellendirmek için 3 ayeti (3/81, 2/183, 6/90) yorumlamaktadır. Ayrıca kontrolsüzce diğer dinlerin tahrif olduğunu söylemenin bu yanlış algıyı güçlendirdiğinden bahsetmektedir.

* Uludağ Üniversitesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, zehranur127@gmail.com

Yazar bu ön bilgilerden sonra, “Kur’an’ın iniş sürecinde Mekke ve civarına genel bakış” adlı birinci bölüme geçmiştir. Bu bölümde, 610 yılından önceki yılların din anlamında tamamen karanlık olduğu düşüncesinin yanlışlığı üzerinde durmuştur. Bu algıyı “yok sayıcı tarih, kutsayıcı siyer” söylemiyle ifade eden yazar şöyle devam etmektedir: “Bu düşüncenin doğurduğu ‘hakkında herhangi bir ayetin inmediği hususlarda neye göre amel ediliyordu?’ şeklindeki haklı soruya aranan cevap da Kur’an dışı vahiy (vahyi gayr-ı metluv) düşüncesini yeşertmiştir.”(syf. 165) Gelenekte sorulan “Sünnet olmasa namazı nasıl kılardık” gibi soruların da hep bu düşüncenin ürünü olduğundan bahsetmiştir. İşin iç yüzünün hiç de öyle olmayıp, aslında o dönemde Mekke’de çok fazla ehl-i kitap bulunduğu ve “namaz”, “faiz” gibi genel anlayışta mücmel kabul edilip ancak Peygamber’in açıklamasıyla öğrenilen kavramların zaten bilindiği ve Peygamber’in açıklamasına ihtiyaç olmadığı üzerinde durmuştur. O dönemde Mekke’de ehl-i kitabın fazla olması ve namaz gibi bazı ibadetleri zaten biliyor ve uyguluyor olmaları Peygamber açıklamasına ihtiyaç bırakmadığını, hatta Mekkeliler’in de “namaz”, “kurban” gibi belli başlı ibadetleri yapan dindar insanlar olduğunu söylemiştir. Mekkelilerin dindarlığını ifade eden terimin “hums” olduğunu söyleyerek hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Mekke’de ehl-i kitabın varlığını, 1-mekkenin dini merkez olması, 2- Mekke’nin ticari cazibe merkezi oluşu, 3-Ümmü’l-kurâ olması gibi tabii delillerle temellendirdikten sonra 16 ayeti bu bağlamda yorumlayarak iddiasını kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Bu ayetler mekki ayetler olup, vahyedilen ayetlerin daha önceki ilahi kitaplarda da aynı hükümlerin geçtiğini vurgulayan ayetlerdir. Yazar bundan hareketle Mekke’de Rasulullah’a indirilen ayetlerle önceki kitaplar arasında kıyaslama yapabilecek kadar ciddi bir birikime sahip olan ehl-i kitabın var olduğu kanaatine ulaşmıştır.

Yazar eserinde geleneksel anlayış olarak Mekke’de ehl-i kitap olmadığını belirtmiştir. Ancak İmam Şafii’nin er-Risale’si gibi klasik kaynaklarda “Allah Hz. Muhammed’i peygamber olarak gönderdiği zaman insanlar iki sınıfı: 1-Ehl-i kitap, 2- Müşrik (arablar)” diye geçtiğini ve yazarın iddia ettiği gibi bir anlayışın varlığı en azından tartışmalı bir konu olabileceğini söylemek istiyoruz. Bir de “bu kadar dinine düşkün olan ve dinini yaşayan insanlara yeni dinin gönderilme amacı neydi?” yani “yeni dinin gönderilme amacının ortada din var denemeyecek kadar bozulan bir toplumu ıslah için gönderilmesi olduğunu söylemezsek –ki bu durumda söyleyemiyoruz- yeni dinin gönderilme amacı nedir?” gibi sorulara cevap verilmiş olması okuyucuyu daha iyi ikna edeceğini düşünüyoruz. Yazarın kitapta anlattığı üzere; namaz farz kılındıktan sonra Cebrail (a.s) iki gün üst üste Peygamber Efendimize namaz kıldırması, sonra şöyle demiştir: “bu senden önceki nebilerin

namaz vakitleridir.” Yazar, bu rivayetteki Cebrail’in (a.s) Peygambere namaz kıldırması olayının yeni bir bilgi aktarımı olmayıp, olanı/olması gerekeni göstermek şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmiş ve Cebrail’in (a.s) sözünü de buna delil olarak göstermiştir. (syf.58) Ancak Cebrail’in (a.s) sözünün buna delil olarak kullanılmayacağını düşünüyoruz. Çünkü Müslümanlara farz kılınan namaz vakitlerinin ve daha önceki dinlerde namaz vakitlerinin aynı olması, Kur’an’ın indiği dönemde namazı bilen insanların varlığını zorunlu kılmamaktadır.

Yazar birinci bölümü, “Geleneksel Mekke algısıyla yapılan okumalarda Kur’an’ın sürekli vurguladığı şeriatler arasındaki irtibat yani tasdik, tebyin ve nesih kavramları anlaşılamayacak, bunun sonucunda Kur’an-sünnet ilişkisi doğru bir zemine oturmayacaktır.” deyip bitirmiştir.

İkinci bölümde tasdik kavramı ele alınmıştır. Tasdik kelimesinin lügat anlamı verildikten sonra tefsir, mantık, kelim ve belagat eserlerinde nasıl anlaşıldığı aktarılmıştır. Sonra Kur’an’da tasdik kavramını ve bununla ilişkili olan musaddık, müheymin, ısr ve misak gibi kavramlar ayetler ışığında incelenmiştir. Yazar özellikle “ısr” kavramının yanlış anlaşılması sonucu –yani tasdik kavramıyla ilişkisi doğru tespit edilememesi sonucu- çoğu ayetin yanlış anlaşıldığını ifade etmiştir. “Musaddık Rasul” ve “musaddık kitap” ifadeleri üzerinde durmuş ve Peygamber’in önceki dinleri tasdik etmek için gönderildiğini söylemiştir. Kur’an’da tasdik kelimesinin geçtiği çoğu ayeti buna delil olarak göstermiştir. Peygamber Efendimiz o dönemde devlet başkanlarına İslam’a davet mektupları göndermiştir. Bu mektuplarda Peygamber Efendimiz, İslamiyet’in önceki dinlerin devamı olduğunu vurguladıktan sonra İslam’a davet etmiştir. Yazar bu mektupların bazılarının metnini verip tasdik kavramının önceki şeriatleri tasdik şeklinde anlamamız gerektiğine delil olarak kullanmıştır.

Üçüncü bölümde “tebyin” kavramı işlenmiştir. Lügat manası verildikten sonra gelenekte nasıl anlaşıldığı ele alınmıştır. Gelenekte Peygamber Kur’an’ın mübeyyini olarak anlaşılmiş ve özellikle Nahl-44. ayet delil olarak kullanılmıştır. Kur’an’ı beyan görevinin Peygamber’e verilmesinin ve sünnetin meşruiyetinin temel dayanağı da bu ayettir. Nesih ve tahsis de beyanın bir çeşidi olarak görülmüştür. Ayrıca bu ayeti böyle anlamayıp, ayetteki beyan ile kastedilenin sadece “ızhar” ve “gizleme” olduğunu düşünenler de vardır. Ayetin tefsirlerde ele alınışına gelince; genelde Nahl-43. ayetin sebep-i nüzülü, Allah’ın kendilerine Rasul olarak melek değil de insan gönderilmesini eleştirenlerin varlığıdır. Ancak nahl-44. ayet, 43. ayetle bağlantı kurulmayarak, genellikle Peygamber’in beyanı olmadan Kur’an’ın çoğu ayeti anlaşılacağı şeklinde tefsir edilmiştir. Bu ayete meallerde de bu tefsirlere paralel olarak mana verilmiştir.

Yazar devamında Kur'an'da geçen beyan kelimelerini incelemiş ve şu sonuca ulaşmıştır: Kur'an'da tebyin ifadesi Allah'a nispet edildiğinde açıklama, insanlara nispet edildiğinde de Allah'ın kitapta yapmış olduğu açıklamayı ortaya koyma anlamına gelir. Peygamber de nihayetinde bir insandır ve sadece Allah'ın Kur'an'da yaptığı açıklamaları ve beyanları ortaya koyma, insanlara duyurma ve gizlememe görevi vardır. Ehl-i kitabın gizlediği veya göz ardı ettiği hükümleri ortaya çıkarmak da Peygamber'in tebyin görevi kapsamındadır. Bu bağlamda bazı ayetleri yorumlamıştır. Nahl-44. ayetin Nahl-43. ayetin devamı olup o bağlamda anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak art arda gelen ayetlerin hepsinin ortak sebep-i nüzule sahip olması gerektiği görüşü bir yere dayandırılmamıştır.

Yazar, geleneksel anlayışın ayete verdiği anlamda ön kabullerin etkili olduğunu söylemiş ve zihinlerde kurgulananlara ayetlerden meşruiyet bulma gayretinin sonucu olduğunu, aslında ayetlerin öyle bir manaya elverişli olmadığını ileri sürmüştür. Ancak kanaatimizce yazarın, geleneksel anlayışı bu ön kabullere götüren saiklerin neler olduğu ve bu saiklerin bizim için neden geçerli olmadığı üzerinde durması bu iddiasını daha güçlü hale getirebilirdi.

Kitabın son bölümü olan dördüncü bölüm, "nesih" kavramına ayrılmıştır. Nesh kelimesinin lügat anlamı verilirken "nüsha" kelimesiyle aynı kökten geldiği belirtilmiştir. Kur'an'da dört yerde geçen nesh kelimesini, ilgili ayetler ışığında açıkladıktan sonra tefsir, hadis, fıkıh ve fıkıh usulü eserlerinde nasıl anlaşıldığı üzerinde durmuştur. Bazıların "beda" kavramından dolayı neshi kabul etmedikleri aktarılıp beda kavramı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Geleneksel anlayışa göre Kur'an sünneti nesheder (İmam Şafii bu görüşe katılmaz) , sünnet de Kur'an'ı nesheder. Bu sünnetin de vahiy kaynaklı olduğu algısının bir uzantısıdır. Bu algı, genelde Necm suresi 3 ve 4. ayetlere dayandırılır. Yazar bu ayetleri başka ayetler ışığında yorumlayıp bu ayetlerin sünnetin vahyiliğini ortaya koyamayacağını söylemiştir. Yazar Hakka suresi, Tekvir suresi ve Necm suresi arasında konu birliği olduğunu ifade etmiş, Hakka ve Tekvir surelerinde Kur'an'dan bahsedildiğine göre Necm suresinde de sünnetten değil de Kur'an'dan bahsedildiğini ifade etmiştir.(syf.337) Ancak bize göre Hakka suresi ve Tekvir suresinde Kur'an'dan bahsedilmesi, Necm suresinde de Kur'an'dan bahsedilmeyi zorunlu kılmamaktadır. Yani Necm suresindeki vahiy olarak nitelenin sünnet olmaması için bir engel teşkil etmemektedir.

Yazar nesh kavramını açıklarken Bakara 106. ayeti esas alıp, herhangi bir ayetin yerine mislinin ya da daha hayırlısının getirilmesi olduğunu ifade etmiştir. Bunu hem şeriatlar arasında hem de Kur'an'ın kendi içinde nesh şeklinde anlamamız gerektiğini söylemiştir. Yazar neshi kabul etmeyenlerin kabul etmeme sebe-

bini, neshin tefsir ve fıkıh eserlerinde delilsiz, ölçsüz ve usulsüzce kullanılması (tek bir ayetle birçok ayetin neshi, sünnetin Kur'an'ı neshi gibi) olarak görmektedir. Son olarak nesh kavramının imtihan, ceza ve tasdik kavramlarıyla ilişkisini ortaya koyup neshi kabul etmenin bir gereklilik olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç olarak yazar bu eserinde geleneksel anlayışta Peygamber'i dinin anlaşılması için olmazsa olmaz bir parçası görmeyen, dini 610'da başlatıp öncesini karanlık görmekten kaynaklandığını ve bunun yanlışlığı üzerinde durmuştur. Peygamber'in görevinin, ehl-i kitabın ellerindeki kitaplarda olanı tasdik, Kitap'ta ihtilaf ettikleri ve gizledikleri bazı hususları tebyin, birtakım hükümleri de daha hayırlısıyla neshetmekten ibaret olduğunu söylemiştir.

Ancak bize göre, vahiy olan Kur'an'ın açıklamasının da vahiy olması gerektiği ve bu vahyin de ilk günkü safiyetini korumayan ehl-i kitabın ellerindeki vahiy yerine, en azından vahiy kontrollü olduğu hakkında ittifak ettiğimiz sünnetin seçilmesi gereklidir. Bunu seçmediğimiz takdirde, yazarın da vurguladığı "Kur'an'ın her görüşe yorulabilme özelliği" neticesinde birbiriyle hiç alakası olmayan pek çok "İslam"ın varlığına engel olamayız. Yazarın eserde bu endişelerimizi giderecek tarzda bilgi vermesi, onu daha çok kabul gören bir kitap haline getirebilir.